
DR. ALİ TENİK* İLE SÖYLEŞİ

Günümüz Amerika'sında İncil'den sonra en çok satan dinî eserin Mesnevî olduğu belirtilmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

Ne yazık ki Batı kültürü ve medeniyeti geçmişten günümüze Mevlânâ'nın insana yaklaşımı ve çağdaşlık seviyesine yetişebilecek bir bilim insanından mahrumdur. Bu sebeple Mevlânâ'yı sahip olduğu yüce değerler açısından sadece İslâm ve Doğu medeniyeti perspektifinde değerlendirmek yanlıştır. Çünkü onun ürettiği düşünceler kolektiftir. Yani Mevlânâ'nın düşünceleri "insan" a ve "insanlığa" hitap eden özelliindedir. Arthur John Arberry'nin de ifade ettiği gibi, Mevlânâ sûfî anlayışıyla dünyayı bir bütün halde kavrayan bir şahsiyet olması ve tasavvufî düşünce ile ilmi bağdaştıran bir kişilik ortaya koymasından dolayı öne çıkmıştır. Onu Amerika ve diğer Batılı ülkelerde öne çıkaran ve kitaplarını "best seller" yapan, tasavvufî anlayışını şiirin estetiği içerisinde sunarken, şiirin hayal dünyasına yönelik yolunda sıkışıp kalmaması, şiiri düşüncenin emrine vererek, Batılı insanın en çok üzerinde durduğu epistemolojik, ontolojik, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik konuları tasavvufun derûnî ruh anlayışıyla açıklamasıdır.

Zira Hz. Mevlânâ, "Mutlak Hakikat"ı arama hâlini ve insanın "benlik" sürecini somut kavramlarla değil, soyut ve şiirsel olana ait sözlerle gerçekleştirdiği için 1988'de Amerika da "The Essential Rûmî" kitabıyla 110.000 adet satarak, en çok satan kitap olmuştur. Mevlânâ, Amerika'da sadece şiirleriyle değil, aynı zamanda düşünceleriyle de öne çıkarak American Philosophical Practitioners Association (Amerikan Felsefe Uygulamaları Birliği) tarafından düşünce tarihinde felsefî danışmanlıkta doksan dokuz filozof/düşünür arasında gösterilen tek İslâm âlimidir.

Mevlânâ'yı Batılının gözünde yüce kılan, antropolojinin Platon'dan günümüze "insan nedir?" sorusu üzerinde odaklanmasına rağmen, ünlü antropolog

* Ar. Gör. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. alitenik@hotmail.com

Max Scheler’inde itiraf ettiği gibi bu bilim dalının artık “insan”ı tanımlayamadığı yerde, Mevlânâ’nın insana yaklaşımı onu bu fikirlerinden dolayı zirveye çıkarmıştır. Çünkü Mevlânâ, “İkiliği bir yana bıraktım; gördüm ki her iki dünya da birdir; Bir’i arar, Bir’i bilir, Bir’i görür, Bir’i çağırırım” diyerek Yaratıcının tecellisini bütün zerrede görmüştür. Aynı zamanda Mevlâna, arayış içinde olan Batılı bilim insanlarınca, Batı’da ve Amerika’da hakîm olan ferdiyetçi anlayışı yok ettiği için itibar ve ilgi görmüştür. O, “ Her şey sensin; her şeyden öte ne varsa o da sende ibaret.” ve “Bedenin her zerresinden bir feryat duy, bir inilti işit; çünkü sen büyük bir şehirsin; belki de bir şehir değil, binlerce şehirsin sen.” diyerek “insanlığın” şifresini çözen güç haline gelmiştir. Onun için görüşleri Batılılarca çeşitli perspektiften yorumlanarak insanlara birçok konuda kılavuzluk yapmaktadır.

Sizce Mevlânâ’nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir?

Mevlânâ’nı düşüncesinin merkezine insanı koyması, “İnsanın insana hizmeti, Yaratıcının en büyük ihsanıdır.” ifadesi, onun insan konusundaki ulvî gayeye ulaşmak için, Allah ve insan sevgisini temel unsur kabul etmesinin göstergesidir. Mevlânâ’nın insan anlayışı evrensel olduğu için, her zaman ve mekanda insan aynı değerdedir. Bu özelliğinden dolayı da düşüncesi çağlar üstüdür. Zira tasavvuf anlayışının ona kazandırdığı ilâhî pencerede insan, her zaman, her coğrafyada ve her kültürde aynı altın değerdedir.

Antropologlar, ana konuları insan konusunda sık sık, “Düşünce tarihinin hiçbir döneminde insan kendisi için günümüzdeki kadar sorun olmamıştır. Birbirleriyle hiç ilgilenmeyen bilimsel, felsefî ve teolojik antropolojilerimiz var. Ama insan hakkında üzerinde birleşir bir bilgiden hâlâ yoksunuz. İnsanı araştıran bilimlerin durmadan çoğalması, insana ilişkin düşüncelerimizi aydınlatmaktan çok karıştırmış, belirsizleştirmiştir.” şeklindeki şikayetlerle boğuşurken, Mevlânâ’ya hakîm olan düşünce insanlığın yaratılışıyla birlikte bu konuya çözüm getirmiştir. Fakat önemli olan insanın bu ilâhî çözümlere alıcılarını açık tutmasıdır. Gönül alıcısı açık olmadığı müddetçe her an bu tür düşünceleri okumak veya dinlemek sorunu çözmez. Yine Mevlânâ, hamuru ilâhî sevgiyle yoğrulan insan için, “Biz aşk çocuğuyuz, anamız aşk, babamız aşk, biz aşktan doğduk” diyerek insan sevgisi ile Allah sevgisini birleştirerek geçici ayrılıkları ortadan kaldırmaktadır. Mevlânâ, insandan hareketle insanları “Beri gel beri! Daha da beri, mademki sen bensin, ben benim, niye bu senlik ve benlik. Allah ışığıyız biz.” sözüyle birbirleriyle kucaklaşıyor.

Mevlânâ, eserlerinde insanı daima barış ve sevgiye çağırılmaktadır. O, dün-

ya barışının sağlanmasını şu veciz ifadesiyle açıklamaktadır: “Kendi kendimizce, bunca kavgamız, bunca inatlaşmamız niye? Biz hepimiz aynı mayadanız. Beynimiz, başımız öyle. Hadi şu benlikten vazgeç!” aynı konuda oğlu Sultan Veled’e nasihat ederken şöyle buyurur: “ Oğlum Veled, eğer sürekli cennette olmak istersen, herkesle dost ol. Hiç kimseye düşmanlık besleme. Merhem ve mum gibi yumuşak ol, iğne gibi sert olma.” Buda Mevlânâ’nın tasavvufî anlayışta fenâyı aşıp bekâyaya ulaştığının göstergesidir.

Kısacası Mevlânâ hazretlerinin insana olan inancı tamdır. Zira ona göre beşerî benlikten arınmış insan ilâhî bir cevherdir. Bu cevher de şu şekilde ortaya çıkar: “İnsanların taş yüreklerinde öylesine bir ateş vardır ki, perdeyi kökünden yakar. Perde de yandı mı, insan Hızır hikâyelerini de tamamıyla anlar, ledün ilmîni de.”

Özet olarak, onun şu evrensel çağırısı günümüz insanına vermek istediği mesajı açık olarak ortaya koymaktadır: “ Ey Allah kitabının örneği insanoğlu. Ey şahlık güzelliğinin aynası mutlu varlık. Her şey sensin. Âlemde ne varsa, senden dışarıda değil. Sen her ne ararsan kendinden ara, çünkü her varlık sende.”

Müslüman bir sûfî olan Mevlânâ’nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Mevlânâ’nın yetiştiği ortamı iki evrede ele almak gerekir. Birincisi, doğduğu Belh topraklarında aldığı İslâmî eğitimidir. Mevlânâ bu dönemde İslâm alimi olan ve “Sultânü’l-Ulemâ” sıfatını kazanan babasında ve bölgenin gözde alimlerinde İslâmî ilimlerin eğitimini aldı. Mevlânâ aldığı ilimle Hanefî hukukunda fetva makamına geldi. Bu konularda insanların başvurduğu önemli bir âlimdi. Daha doğrusu İslâmî ilimlerin her dalında ilmiyle otoriter bir konumdaydı. Anadolu’ya göç ettikte sonra, kırklı yaşlarına kadar tasavvufa bir intisabı yoktu. Belh şehrinin kültürel konumu da Mevlânâ’nın zâhiri ilimler tahsil etmesinde etkili olmuştu. Mevlânâ, Belh’in kültür ortamını ve zâhiri ilimlerden tasavvufî anlayışa geçişini, yani kendi fikrî oluşumunu şöyle ifade etmektedir: “ Allah böyle diledi, ne yapabilirim? Benim yaptığım bir hekimin ilaçtan bıkıp onu içmek istemeyen fakat canı şerbet çeken hastaya ilacı şerbete karıştırarak vermesine benzer.” Dönemin Belh kültürüne baktığımızda, nüfusun dörtte birini din âlimleri, fakihler ve öğrenciler teşkil etmekteydi. Şehir, medreselerin, âlimlerin ve zâhidlerin çokluğundan dolayı “Kubbetü’l-İslâm” diye anılırdı. Kısacası Belh birçok dinî anlayışın, İslâm mezhep ve itikadî görüşün tartışıldığı bir kültür şehriydi. Diğer taraftan Belh, farklı ilmî alanlarda birçok önemli şahsiyetin yetiştiği bir merkezdir. Örneğin, VIII. yüzyıldan itibaren birçok sûfî anlayı-

şın girdiği bir şehirdir. Meşhur sûfi İbrahim b. Edhem buralıdır. İran Edebiyatının önde gelen siması Ebu'l-Müeyyed-i Belhi bu şehirde yetişmiştir. İslâm filozofu Muhammed Zekeriyâ Razî Belhîlidir. İşte Mevlânâ, böyle kültürlü ve İslâm dininin her alanında önemli şahsiyetlerin yetiştiği bir ortamda eğitimini alarak tasavvuf ilminin alt yapısını tamamlamıştır.

Mevlânâ'nın hayatının ikinci ve asıl önemli dönemi, onu "Mevlânâ" yapan zaman dilimidir. Mevlânâ'nın yaşamının dönüm noktası olan bu evre Şems-i Tebrizî ile tanışmasıyla başlar. Bu kısa kaynaşma Mevlânâ'nın hayatında büyük bir değişim gerçekleştirip, onu İslâm bilgini olmanın ötesine götürerek evrensel bir âlim yaptı. Ona bu özelliği de kazandıran tasavvufî ruh derinliğidir. Mevlânâ, Şems ile tanıştıktan sonra, onca ilmine rağmen "ham"lıktan kurtulup "pişmeye" başladı. Âlimlikten "gönül adamlığına" geçen Mevlânâ, bu yeniden oluşumunu şu şekilde ifade eder: "bundan sonra zâhiri ilmin âlimi değilim, başkanı, önderi de değilim. Senin yaktığın meşalenin aydınlattığı akıl üstü bir âlemde yoksul ve garip bir seyyahım." İşte Mevlânâ, Tebrizî'yle bulduğu tasavvufun özü ile rasyonalist aklın esaretinden kurtularak gönül dünyasının sonsuzluğuna girerek Hakk'a vuslatını gerçekleştirdi.

Mevlânâ'yı diğer Müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

Mevlânâ'yı farklı ve tanınır kılan birçok sebep sayabiliriz. Birincisi, Mevlâna, eğitimini aldığı İslâm ilmini tasavvufun gönülleri ihata eden hâliyle amellerine yansıtarak düşünce ve fiiliyatıyla bir Müslüman'ın yaşayacağı hayatı ortaya koymuştur. Onun hayattaki yegâne gayesi Ma'sûk'unu hoşnut etmek olmuştur. Ma'sûk'da bu âşik ile arasındaki perdeleri kaldırarak kendinden "yok" etmiştir. O, âlimler arasında sûfilik aşkıyla seçme ve hareket özgürlüğü olan fenâ aşamasını geçip, kendi irâdesi Allah'ın irâdesine uyup, tamamen özgür hareket eden bekâ aşamasını hakkıyla yaşayan nadir sûfilerin başında gelir. Bu perspektiften yine Mevlânâ, dilin dar kalıplarından çıkarak, yani dil kalıplarını aşarak diğer âlimlerin aksine geniş kitlelere özgürce ulaşmaktadır. Mevlânâ bu açılımı, "Çık dışarı şu sözlerden, ceylansın, senin yerin ovalardır." şeklinde tanımlar.

Mevlânâ'yı diğer âlimlerden ayıran ikinci sebep ise, o, benliğini ilâhî aydınlanma ile "hiç"lediğinden dolayı mesajları, insan oluşum merkezi olan gönüller üzerinde tesirini göstermiştir. Mevlânâ bunu şu şekilde izah eder: "Sûfiler gönüllerin casuslarıdır, gönüllere gizledikleriniz şeylerden, dilediklerini çıkarırlar." Bu sebeple onlar diğer âlimlerden farklı olarak insanların gönül kürelerini ilâhî nefhalarla ihata ettikleri için, insanların onlara yaklaşımı diğer

ilim erbabından farklı olmaktadır.

Üçüncü bir sebep de, Mevlânâ'nın kendi benliğini aşır, "kendi farkında olma"/self awareness şuuruyla Rabbini gereği gibi bildiğinden, Erich Fromm'un dediği gibi, çağdaş bilim adamlarına göre hep iki yüz yıl öncesini görmüştür. Fakat günümüzde Mevlânâ'nın farklı düşünce ve inanç mensupları tarafından çeşitli yönleriyle araştırılması ve ona duyulan saygı ve sevginin çağlar gittikçe artması, aslında ilerleyen teknolojiye rağmen, onun ortaya koyduğu fikirlere insanların daha düşünce yönünde çok uzak olduğunu göstermektedir. Onun için Mevlânâ'ya verilen değer ve diğer âlimlerden farklılığı devam edip gitmektedir. Yaratılan en değerli varlık insan üzerinde günümüz antropologların: "İnsan kendisi için her zaman problemdir. Fakat günümüzde olduğu kadar hiçbir devirde kendisi için problem olmamıştır." karamsar yaklaşımlarını, Mevlânâ ve tasavvufî anlayış dini içselleştirerek, hâlleriyle yaşayarak yok etmişlerdir. Onlar, ilâhî emirler ışığında asırlar önce insanın mutlu olma reçetesini ortaya koyarak "insanlığa" en büyük hizmeti yapmışlardır.

Kısacası Mevlânâ, aşkla Tevhîdin bekâ denizine batmış. O denizde varlığını "hiç"leştirerek, Mutlak'ın Mutlak'ı olan, her şeyi ihata eden denizde "yok" olup, "benlikten" tamamen kurtulmuştur. O, kendisini diğer Müslüman âlimlerden farklı kılan "değeri" şu cümle ile açıklamaktadır: "Medresede elde edilen ilim başka, aşk ise tamamıyla bambaşkadır."

Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinin kimi çevrelerde belirginliğini kaybetmesi sizce neden kaynaklanmaktadır?

Mevlânâ, bazı kesimlerce ilâhî duygularını lirik tarzda şiire en iyi yansıtan Hakk âşığı bir mutasavvıf iken, diğer bazı insanlar için de, insanı çözen, insanın doğasının ihtiyaçlarını bulan, insanî duyguların mahiyetini anlayan, benlik ve kozmik bilinci en iyi şekilde idrak edip okuyan bir şahsiyettir. Bazıları da onu, eşsiz şiirleriyle ve kendisinden sonra oluşan Mevlevîliğin insan ruhuna tesir eden mûsikîsiyle Mevlânâ' da kendilerini bulmaya çalışırlar. Kısacası o, kendilerini onda bulmaya çalışanların bir hasretidir. Çünkü o, beşere "insanlık" vasfını kazanmada rehberlik yapan bir sûfidir. Her felsefe, anlayış, düşünce, kültür ve hatta din kendini Mevlâna ile özdeşleştirmek ister. Örneğin, bir Budist için Mevlânâ, "nirvana" öğretisini en iyi şekilde tanımlayan bir öğreticidir. Zen Budist'in gözünde Mevlânâ tefekkürü ve düşünceyi derinlemesine yaşayan yüce bir mütefekkindir. Mevlânâ, Hıristiyanların perspektifinde, Augustine, Meister Eckhart, Thomas Aquinas ve Terasa vb. mistiklerin verdiği Tanrı, insan, rûh ve varlık bilgisinin çok üstünde bir anlayışla insanın doğasına bütün yönüyle kapsayıcı bir şekilde inerek, onlara mutluluk veren bir anlayışı ortaya

koymuştur. Aynı şekilde Mevlânâ, kendinden sonra gelen ve dünya genelinde kabul gören ünlü psikolog, psikiyatr, edebiyatçı, şâir, antropolog, felsefeci ve sosyologa düşünceleriyle rehberlik eden bir şahsiyettir. Bu çerçevede o, Spinoza, Goethe, Nevalis, Kierkegaard, Nietzsche, Dostoyevsky, Gabriel Mariel, Rilke ve Erich Fromm gibi bilim insanının yolunu açan zirvede bir âlimdir. Bu sebeple herkes kendini onda görerek kendi tarafına çekerek, onun asıl vermek istediği ilâhî mesajı kamufle etmeye çalışır.

Diğer tarafta İslâm kültürü mensubu birçok insan Mevlânâ'yı tasavvuf kimliğinden dolayı anlamak istemezken, Batılı birçok insanda seküler kaygılar nedeniyle onun değerine yabancıdır. Batılı birçok yorumcu Mevlânâ'yı kendi mistik tatminleri ve folklorik duyguları için ilginç görürken, Mevlânâ'ya gerçek ruhunu veren Hz. Peygamber (s.)'in mânevîyâtına ve İslâm'ın temel ilkelerine tamamen uzak ve aynı zamanda eleştirel bir yaklaşım içindedirler. Örneğin, onların psikolog ve psikiyatrilere genelde Freud da görülen eros ve thanatos duygular çerçevesinde Mevlânâ da bir şeyler bulmaya çalışmaktadırlar. Fakat şunu söyleyebiliriz ki, Mevlânâ saf ve berrak yönüyle daima insanlığın yanı başında durmaktadır. İsteyen bu yüce dağın eteğinde bir barınak bulabilir.

Son olarak Mevlânâ, "Mesnevîmiz vahdet/birlik dükkânıdır. Orada Bir'den başka ne görürsen puttur" diyerek düşüncesinin İslâm olduğunu belirtir. Onun eserlerini İslâm'ın temel çizgisinin dışında bir benzetmeye malzeme yapmak ona haksızlık olur. İlahî aşk tabiatlı eserleri birer iman belgesidir.

Özellikle Batı Dünyasında ve ülkemizdeki bazı çalışmalarda İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgeleri hakkında yorumunuz nedir?

Önceki soruyla bağlantılı olan bu soruya cevap olarak bazı ilaveler yapmakta fayda vardır. Yurt içinde ve dışında Mevlânâ'nın resmî ve özel platformlarda tanıtılması önemlidir. Fakat bu sadece semâ gösterileri ve folklorik tanıtımlarla sınırlı olmamalıdır. Mevlânâ'nın "insanlık" için, insanın ruhsal, sosyal ve hayatî değerlerini koruma adına karşılaşılan sorunlara getirdiği çözümler insanlara olduğu gibi sunulmalıdır. Evet, semâ görsel yönüyle ve müziğinin insan ruhu üzerinde bıraktığı tesir önemlidir. Ama bu aslına bağlı kalarak verilmediği sürece etkisi de olmayacaktır.

Mevlânâ'yı İslâmî kimliğinde soyutlayan Batılılara en iyi örnek 1900 yıllarda Türkiye'de bulunana Lord Kinross adlı İngiliz gazetecidir. Mevlânâ hakkında ilginç saptamalarda bulunur. Kinross'a göre, Hz. Mevlânâ ismi ve nesebiyle Hıristiyan kökenlidir. Nedeni de, felsefesinin İslâm felsefesine benzemediğini çünkü İslâm'ın şiddet içerdiği inancındadır. İşte bu tür yaklaşımlar Mevlânâ'yı asıl kişiliğinde uzaklaştırmaya çalışmış fakat başaramamışlardır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Batılı her ne kadar Mevlânâ adına yapılan sema ve musikîye hayran ise, bunun yanı sıra Mevlânâ'nın öğretisini bu yolla idrak eden insanlarda vardır. Örneğin Amerikalı sanat tarihçisi Katharine Branning semâ için şu değerlendirmeyi yapar: "Hayat döner, her şey döner, sûfide döner. Bunlarla "benlik" yok olur, insan iyilik ve sevgiyle mükemmelliğe ulaşır." Çünkü ilâhî vecd hâlindeki bu dönüş insanı özgürlüğe ve mutluluğa kavuşturur.

Mevlânâ ve düşüncesinin günümüz insanına yeterince aktarılabildiği kanaatinde misiniz? Bunun yapılabilirliği konusundaki önerileriniz nelerdir?

Eğer Mevlânâ'nın düşünceleri yeterince tanıtılıp yerine getirilmiş olsaydı, bugün insanlar birbirlerin sevgiyle kucaklayacaktı. İnsanlar arasındaki kin ve nefret asgariye inecekti ve insanlar birbirlerini daha iyi anlayacaktı. İnsanların kültür ve eğitim seviyeleri artmış olacaktı.

Her şeye rağmen bugün dünyada hem kendi ülkesinde hem de bütün dünyada tanıtılan kişilerin başında Mevlânâ gelmektedir. Çünkü kendisi iki defa resmî olarak, yani Unesco tarafından tanıtılan nadir kişilerden biridir. Fakat şu bir gerçektir ki, her ne kadar Mevlânâ dünyanın birçok coğrafyasında tanınıyorsa da, bana göre düşüncelerinin o derecede yeterince tanıtıldığına inanmıyorum. O, "şeb-i arûs", semâ ve Mevlevîlikle belki de iyi tanıtılmıştır. Ama düşünce bazında iyi bir şekilde tanıtıldığına inanmıyorum. Mevlânâ'nın ilâhî sevgi, insan, epistemoloji, ontoloji, psikoloji vb. konulardaki düşüncelerinin yeterince tanıtılması için, onun adına kurulacak araştırma enstitülerine ihtiyaç vardır. Mevlânâ herhangi bir organize olmadan yüzlerce Batılı bilim adamları öncülük edip, onların düşünce oluşumu ve bilimsel çalışmalarına öncülük yapmış ise, önemli bir organizasyonla da birçok yerli yabancı bilim adamlarına kılavuzluk yaparak, onların düşünce ufuklarını açıp insanlık için yeni fikirler ve buluşlar ortaya koyacağına inanıyorum. Mevlânâ'nın insan için ele aldığı her konuya getirdiği yorum önemlidir.

Mevlânâ'nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dinî anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur?

Her dinin, inancın, inanışın ve düşüncenin çıktığı coğrafyaya ve zamana tesirleri olduğu gibi Mevlânâ gibi mümtaz bir şahsiyetin temsil ettiği sûfî geleneğinde Anadolu insanı üzerinde önemli etkileri vardır. Bu tesirler, tasavvufî hayatın Mevlânâ'nın yaşamında kâmil bir şekilde tezâhür etmesiyle daha da etkili hale gelmiştir. Mevlânâ'nın ilâhî aşk ile yoğrulan tasavvufî anlayışı, tefekkürü dayalı derûnî düşüncesi, her yönüyle insanı ilâhî bir perspektifle anali-

zi, tüm varlığa sevgiyle yaklaşması, şiirlerinin lirizmi aşan Rabbanî ilhamlarla yüklü olması, Anadolu'daki birçok insan ve anlayışa sevgiyi aşılıyarak, onların hayat felsefeleri üzerinde iz bırakmıştır. Mevlâna, sadece Mevlevîlik değil, diğer tasavvuf anlayışlarını da etki ederek Anadolu'da sevgi iklimi yaratarak dikkatleri kendi üzerine çekmiştir. Mevlânâ'nın kuşatıcı yaklaşımı, Türk Divân Edebiyatı, şiir, sanat, mûsikî alanında önemli şahsiyetlerin yetişmesini sağlamıştır. Mevlânâ'dan sonra hemen hemen her dönemde yetişen mutasavvıfların bir çoğu, "mutasavvıf şâir" sıfatını kazanmalarında Mevlânâ'nın etkisi önemlidir. Tasavvufî anlayışlarını şiirin en latif duygularıyla dile getiren Şeyh Gâlib, İsmail Ankaravî, İbrahim Gülşenî ve Ahmed Kuddûsî gibi mutasavvıf şâirler Mevlânâ'nın takipçileridir.

Günümüzde tartışılan "ılımlı İslâm" yorumu size göre pratik gerçekliği olan bir değerlendirme midir? Bu yorumun temellendirilmesinde ismi geçen Mevlânâ ve sûfî gelenek size göre ne kadar bu yoruma izin vermektedir?

İslâm dininin bazı uygulamaları bazı coğrafyalarda değişik kültürlerin etkisiyle farklı uygulanmıştır. Fakat Allah'ın farz kıldığı, Hz. Peygamber(s.)'in uygulamalarıyla yerine getirdiği her dini emir, her zaman her mekân da tüm Müslümanlar için aynıdır, değişmez. Bu sebeple dışardan yapılan değerlendirmeler ve din müntesiplerinin kendi bireysel yanlış ve hatalı inanışlarından gelen yaklaşımlar, bu yanlışlardan doğan fiiller hiçbir zaman dinî ameller olarak görülmemelidir. Onun için, "ılımlı", "radikal", "fundamentalist" vb. isimlendirmeler İslâm dışının yakıştırmalarıdır. İslâm kültür ve inanç geleneğinde sûfî anlayışın köklü bir geçmişi vardır. Bu anlayış dini, Allah'ın kitabına ve Efendimiz (s.)'in sünnetine uygun bir şekilde yerine getirmektedir. İslâm dininin özü olan ve sûfînde yaşadığı bu hayat, Mevlânâ'da olduğu gibi insanı gaye edinir. Bu ilâhî gaye de, "insanlığa" ne verebilirim kaygısı vardır. Bu sebeple sûfî değil insanın canına kastetmek, insana zarar vermeyi hiçbir zaman ne gönlünden ne de kafasında geçirir. Sûfînin bu gibi bir yanlışın içinde olması mümkün değildir. Zira sûfî, bütün varlığa Yaratıcının bir tecellîsi gözüyle baktığı için yolda karşılaştığı taşa bile şefkatle davranır. Çünkü sûfî bilir ki, bu taş Rabbinin bir gaye için yarattığı değerli bir varlıktır, belki bir gün yolunu kaybedenlere kılavuzluk yapacaktır. Mevlânâ ve diğer sûfîlerin varlığa karşı hoşgörüsü "hümanist" ve "dinler üstü" bir anlayışın neticesi değil, Hz. Peygamber (s.)'in Allah'ın dinini Ebu Cehil'e anlatırken yerine getirdiği uygulamanın aynısıdır. Peygamber (s.), dini ne zaman anlatmağa gitmişse Ebu Cehil'den sözlü ve fiili eziyet görmüştür. Bu hakaretlere rağmen, yüzlerce defa hiç üşenmeden tekrar tekrar Allah için bu eziyetlere göğüs gererek onun ayağına gitmiştir.

Çünkü o, insanlık için gönderilmiş bir peygamberdi, insanlığa “insanlık” dışında başka bir şey veremezdi. İşte tarih boyunca Mevlânâ ve sûfilerin insanlara vermek istedikleri şey Peygamber(s)’in verdiği dışında başka bir şey değildir.

Mevlânâ’nın düşünceleri size göre Mevlevî gelenekte yeterince aktarılabilmiş midir?

Bu soruya ve sonraki soruya Mevlevîlik üzerinde çalışan hocalarımız daha iyi cevap vereceklerdir. Yalnız bugün Mevlevîlik denildiği zaman akla ilk gelen şeyler semâ ve mûsikîdir. Mevlânâ üçüncü planda akla gelmektedir. Bu geleneğin Mevlânâ’nın düşünce ve fikirlerinden uzak şekilde hareketle sadece mûsikî ve edebiyat alanında tanınması, insana bu geleneğin konjektürel davranışını kanaatini vermektedir. Mevlânâ’dan sonra büyük bir heyecanla insanlara hizmet amacıyla en kırsal yerlere bile ulaşan Mevlevîlik, herkesi kucaklayan bu anlayışını zamanla kaybederek köylere, şehirlere, kentlere çekildi. Osmanlıların son dönemlerinde de tamamen metropollere çekilerek “devlet tarikatı” sıfatını aldı. Buda gösteriyor ki, ilk dönemlerinde Mevlânâ’nın anlayışını insanlara ulaştırmaya çalışan bu gelenek, bu amacını yitirerek sadece müzik, sanat ve edebiyat ile tanınabilmiştir. Onun için bu gelenek Mevlânâ’nın asıl ruhunu tam olarak aktaramamıştır.

Mevlevîliğin ve Mevlevî sanatkârlarının Türk-İslâm sanatına etkileri hakkında neler söylersiniz?

XIII. yüzyılda kurumlaşan Mevlevîlik, Mevlânâ’nın tesiriyle Türk-İslâm sanatının üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Osmanlı Devletinde toplumda ve siyasî çevrelerde etkili olan Mevlevîlik, mûsikî, semâ ve şiirle toplumda kayda değer bir itibar görmüştür. Mevlevîler mûsikînin yanı sıra hat ve tezhîb gibi güzel sanatlarda çok değerli ressam ve hattatlar yetiştirmişlerdir. Diğer taraftan Mevlevîlerde naat ve âyînler, klâsik Türk müziğinin dinî bölümünü oluşturur. Mevlevîlerin Mevlânâ’dan miras aldıkları mûsikî aşkı, Osmanlı devletindeki birçok klâsik müzisyene ve besteciye ilham vermiştir. Örneğin XVI. yüzyılda İtrî gibi bir mûsikî dehası yetişmiştir.

Mevlevîlerde sanat sadece tarikat esaslarına bağlı kalmamış her türlü serbest resme de yer verilmiştir. Bu itibarla sanat her yana dal budak salmıştır. Onun için Konya bir dönem Mevlevîlerin sanat merkezi olmuştur. Mevlevîlerin yetiştirdiği ressamların başında Fasih Dede gelmektedir.

Kıscacası Mevlevî sanatçılar her alanda eserler vermişler, edebiyat, mûsikî ve resimde büyük sanatçılar yetişmiş, tekkeler, Mevlevîhâneler daha çok sanat

yerleri olmuşlardır. Aynı zamanda bu sanatçılar, Osmanlının her bölgesine Türk kültürünü taşıyan birer elçi görevini üstlenmişlerdir.

İslâm dünyasında Mevlânâ ve sûfi geleneğin sevgi ve hoşgörüyeye dayalı İslâm anlayışı yerine “el-Kaide İslam’ı”nın geniş yankı bulmasının nedenleri nelerdir?

“el-Kaide” gibi örgütlerinin ses getirmesinin iki nedeni vardır. Birincisi, bu örgütü İslâm diniyle özdeşleştirerek, kendi çıkarları doğrultusunda tanıtmak isteyenler vardır. Bunların da amacı, İslâm’ı dünya kamuoyunun gözünde amacı terör olan, insanlara sevgiyle yaklaşmayan, hedefine ulaşmak için yakıpyık bir din gibi göstermek. İkincisi ise, bu örgütün, tamamen İslâm inancının dışında kalan, İslâm’ın yasakladığı bir düşünceyle hareket etmesidir. Kendilerini kanıtlamak için dünyanın farklı coğrafyalarında hem Müslümanlara, hem de “düşman” ilan ettikleri Amerika ve diğer gayr-i müslim ülkelere karşı terörden başka yaptıkları bir eylem yoktur. Bu örgütün dünyada bu derece yankı bulması, şimdiye kadar uyguladığı şiddet politikalarından kaynaklanmaktadır. Her şiddet hareketi de dünyada etkileyici yankılar bırakmaktadır. Doğal olarak bir Müslüman da “İslâm” kelimesiyle yan yana getirilerek anılan bu tür hareketlerden çok rahatsızdır. Ama İslâm dinine karşı art niyetli olanlar da bu tür olayların olmasından çok memnurluk duymaktadırlar.

Fakat Müslümanlar, İslâm’ı emirleri gereği gibi yerine getirip, amel etse ve Mevlânâ’yı bu denli öne çıkaran düşüncelerini hayatında bir nebze cikte olsa uygulasa hiçbir zaman bu tür oluşumların tesirinde kalmayacaktır. Mevlânâ, özellikle “hoşgörü” lüğün ötesinde bir meziyetle insana yaklaşarak, kendi kişiliğinde İslâm dinini en yalın bir şekilde tanıtan nadir alimlerden birisidir. Mevlânâ’nın yaptığı, Yaratıcıdan hareketle herkesi, insanların tümünü sever ve “ben”i herkes ile özdeşleştirerek, sonunda “ben”i “herkes”e dönüştürür, yani “ben” herkes haline gelir. Kendi ifadesiyle, “Benimle senin aranda ne Ben ne Sen vardır.” Böyle bir anlayışla insana yaklaşan bir dinde şiddet beklemek, bilhassa “el-Kaide” gibi örgütlerle bu dinin ismini bağdaştırmak çok üzücüdür.

2007 yılının UNESCO tarafından bir kez daha Dünya Mevlânâ yılı ilân edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz. Bu bağlamda bu yılki Mevlânâ etkinliklerini yeterli buluyor musunuz?

Unesco’nun 2007’yi Dünya Mevlânâ yılı ilan etmesi önemli bir organizasyondur. Aynı zamanda bu organizasyon insanların gayri ihtiyari Mevlânâ ve tasavvuf anlayışında etkilendiklerinin bir göstergesidir. Dünyada birçok düşünce kuruluşu tarafında zaman zaman “en iyi düşünür” kabul edilen Mevlânâ

gibi bir şahsiyet adına Unesco'nun yıl düzenlemesi Mevlânâ için değil, bu kuruluş için önemli bir gelişmedir. Mevlânâ gibi bir dehayı yedi yüz yıl, sekiz yüz yıl sonra anlayabilmek de önemlidir.